

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу питання депресивності, дослідженню проблемних територій України, інституційних засад їх розвитку, пошуку шляхів та пропозицій щодо покращення державного регулювання розвитку депресивних територій в Україні.

Статья посвящена анализу вопроса депрессивности, исследованию проблемных территорий Украины, институциональных основ их развития, поиска путей и предложений по улучшению государственного регулирования развития депрессивных территорий в Украине.

The article analyzes the issues of depression, studies problem areas of Ukraine, the institutional framework for their development, finding ways and proposals to improve state regulation of depressed areas in Ukraine.

Ключові слова: депресивність, депресивний регіон, слабозрозумений регіон, кризовий регіон, інституційні засади.

Наявність диспропорційності соціально-економічного розвитку як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні української економіки, та існування проблемних територій, на жаль, залишаються одним із чинників, що гальмують розробку та впровадження регіональної політики, отримання курсу на збалансований сталий просторовий розвиток, як однієї з основних умов для послідовної гармонійної інтеграції України до ЄС.

Зростання актуальності досліджень економічно депресивних регіонів зумовлене насамперед підвищеною увагою до таких місцевостей з боку держави, яка намагається вживати заходів з вирівнювання ступеня соціально-економічного розвитку території України. Адже суттєві територіальні диспропорції в економічному розвитку є загрозою не тільки для національної економіки, а й для національної безпеки держави. Дослідження економічної депресивності регіонів має значну кількість теоретичних і методичних проблем, які пов'язані головним чином з уточненням терміна «депресивність» та труднощами з визначення головних принципів і критеріїв виділення депресивних районів.

Оскільки державна регіональна економічна політика, інституційне забезпечення соціально-економічного розвитку проблемних (та депресивних) територій в нашій країні все ще перебувають на стадії формування, дослідження європейського досвіду є надзвичайно актуальним для України. Водночас практична реалізація таких заходів сприятиме поліпшенню соціально-економічної ситуації в регіонах, а також розглядається як основа загальної макроекономічної стабілізації та економічного зростання.

Метою дослідження є аналіз питання та визначення депресивності, дослідження проблемних територій України, визначення проблем та причин інституційних засад їх розвитку, пошук шляхів та пропозицій щодо покращення державного регулювання розвитку депресивних територій в Україні.

Дослідженням проблематики депресивності, теоретичними та прикладними проблемами визначення депресивності регіонів займалися такі українські та зарубіжні науковці, як Б.М.Данилишин, Д.В.Клиновий, Т.В.Пепа, О.В.Черевко, В.Є.Воротін та інші.

Однак загалом усі ці напрацювання доволі недосконалі, зокрема, немає

достатнього теоретичного обґрунтування явища депресивності, чинників, що його зумовлюють, і однозначних принципів виділення.

Дослідження проблематики депресивності потребує уточнення співвідношення деяких важливих економічних термінів, зокрема таких, як економічно депресивний регіон, економічно слаборозвинений регіон, кризовий регіон, регіон, що перебуває на стадії економічної депресії.

У спеціалізованій економічній літературі та нормативних документах державних органів законодавчої та виконавчої влади є доволі багато визначень поняття «депресивність» і запропоновано методика та критерії (насамперед економічні), за якими виділяють депресивні регіони.

Питання рівня економічного розвитку регіону в основному пов'язане з тим, коли саме на цій території розпочався розвиток суспільних, у тому числі економічних, систем і структур, наскільки він був збалансованим, а також з наявними ресурсами для розвитку господарства, географічним положенням території та багатьма іншими чинниками. У найзагальнішому розумінні депресивність – це довготривале сповільнення або ж цілковите припинення розвитку системи. А розвиток, як відомо, це ускладнення структури, причому ефективне ускладнення структури. Отже, депресивність розпочинається тоді, коли припиняється закономірний розвиток структури системи. Причому поняття розвитку тут також потрібно трактувати доволі широко. Адже ускладнення структури – це і структурна перебудова, а також оптимізація структури, тобто вилучення лишніх компонентів та непотрібних зв'язків.

Депресивними називають регіони, економічна відсталість яких зумовлена стагнацією, викликаною, насамперед, структурною кризою, іншими чинниками об'єктивного походження. Специфічною ознакою депресивних регіонів є те, що навіть за умов стійкого зростання національної економіки на цих територіях можуть періодично виникати економічні кризи, зростає безробіття тощо [1, с.511–512]. В Україні офіційне визначення «депресивні території» (як різновид «проблемних територій») міститься у Законі «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. [4]. Взагалі існуючий в Україні механізм надання державної підтримки проблемним територіям можна оцінити переважно як «компенсуючий» (стаття 12) [4]. Отже, поряд із залученням міжнародної технічної допомоги та інших джерел фінансування регіонального розвитку (відповідно до законодавства України), визначальну роль все ж таки відіграє виділення бюджетних коштів на реалізацію програм подолання депресивності територій, котрі визнані такими.

Важливим питанням наукового дослідження проблеми депресивності є визначення її чинників. Часто вважають так: оскільки депресивні регіони – це такі регіони, які втратили можливості для саморозвитку, то депресивність зумовлена насамперед внутрішніми чинниками, що сформувалися у процесі розвитку регіону (системи). Однак не варто недооцінювати й негативну дію зовнішніх чинників. На наш погляд, узагалі вони є тут головними. І навіть слово «депресія» походить від латинського «*depressio*», що означає «придушую», «пригнічую», тобто передбачає, насамперед, негативну дію зовнішніх чинників.

Під час дослідження та розробки засад національної регіональної економічної політики, безперечно, потрібно розмежувати терміни «слаборозвинений регіон» і «депресивний район». Слаборозвиненими вважаються регіони, економічна відсталість яких зумовлена природно-географічними особливостями. У таких регіонах традиційно спостерігається обмежений рівень зайнятості населення та її нераціональна структура; хронічними є несприятливі умови для активізації ділової, інвестиційної діяльності. Економічно слаборозвинений регіон ще не обов'язково є депресивним.

До слаборозвинених регіонів в Україні належать: Північна Буковина і Закарпаття, Полісся (райони якого постраждали під час Чорнобильської аварії), Північний Крим тощо [1, с.511–512].

Щодо північно-поліських районів України, територій, прилеглих до українсько-білоруського кордону, а також гірських карпатських, та їх потрібно швидше вважати економічно слаборозвиненими, а не депресивними. Ці регіони ніколи не були потужними економічно, тому що не мали для цього належного ресурсу (корисних копалин, трудових ресурсів), крім того, їх економіко-географічне положення було не вигідним. Відповідно, їх господарське освоєння розпочалося доволі пізно й супроводжувалося значними труднощами, зумовленими специфікою місцевих природних умов [2, с.225].

Очевидними є докорінні відмінності між такими термінами, як «кризовий регіон» та «депресивний регіон». Економічна криза передбачає різке зниження обсягів виробництва, спричинене насамперед невідповідністю розвитку різних ланок суспільного життя, докорінними змінами умов і чинників розвитку. Після кризи настає депресія. Однак, з іншого боку, депресивність до кризи не призводить.

Терміни «економічно депресивний регіон» і «регіон, який перебуває на стадії економічної депресії» також не є тотожними.

У контексті уточнення термінів «економічно депресивний регіон» і «регіон, який перебуває на стадії економічної депресії» виникає проблема, що, можливо, доцільно «економічно депресивними регіонами» вважати такі, які ввійшли в стадію економічної депресії, а натомість для регіонів, які втратили можливості саморозвитку, віднайти новий термін. Зокрема, це може бути термін «застійний регіон». В економічній та економіко-географічній літературі є також термін «стагнація», використання якого теж близьке до термінів «депресія», «репресивність».

Оскільки депресивність є складним системним явищем, то, скоріш за все, більш-менш упевнено про депресивність системи можна стверджувати тільки тоді, коли ознаки депресивності простежуються впродовж тривалого періоду, зокрема, щодо соціально-економічних систем це, принаймні, декілька десятиліть [2, с.226-228].

До депресивних регіонів в Україні належать Поділля, окремі райони Донбасу, Черкащини, Кіровоградщини, Сумської області тощо.

Регіональна політика ставить за мету розв'язання комплексу взаємопов'язаних управлінських, фінансових, соціально-економічних, кадрових проблем та

досягнення на цій основі зростання інвестиційної привабливості регіонів та їх інноваційної активності; розвиток виробничої та соціальної інфраструктури; зменшення проявів регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку; зміцнення міжрегіональних зв'язків; раціональне використання людського потенціалу тощо. Особливого значення вирішення цих питань набуває стосовно депресивних (проблемних регіонів). Водночас, формування інституційних засад державного регулювання розвитку депресивних територій в Україні відбувається вкрай повільно та характеризується наступними причинами:

- зберігається домінування так званого «компенсуючого» підходу до регіональної політики;

- відсутність єдиної, розробленої та прийнятої методики проведення моніторингу соціально-економічного розвитку територій, регулярне проведення якого є невід'ємною складовою організаційно-інституційного забезпечення процедури виявлення ознак депресивності території;

- коло передбачуваних інституційних учасників забезпечення державної регіональної політики є надто вузьким і не враховує європейські стандарти та підходи до формування інституційного середовища регіонального розвитку.

Навряд чи віднайдеться єдина модель подолання економічної депресивності, однак зазначимо, що оскільки депресивність зумовлена, здебільшого негативною дією зовнішніх факторів, то насамперед потрібно їх виявити та вжити заходів з припинення руйнівного впливу. За цієї ситуації потрібно підвищувати стійкість системи щодо дії негативних чинників, використовуючи для цього внутрішні та зовнішні ресурси [3].

Щодо інституційних засад державного регулювання розвитку депресивних територій в Україні, то рішенням має стати розробка та прийняття законопроекту, де буде обумовлено необхідність державної підтримки мережі вертикально інтегрованих підприємств та організацій на певній території, що використовують, насамперед, внутрішні ресурси регіону; сприяють активізації інтеграційних процесів на міжрегіональному рівні та зорієнтовані на кінцевий випуск конкурентоспроможної продукції інноваційно-інвестиційного походження.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. М. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка : Навч. посіб. [Текст] / Б. М. Данилишин, Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа. - Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. - 688 с.
2. Теоретичні та прикладні проблеми визначення депресивності регіонів України [Текст] / Р. Лозинський // Вісник Львівського університету. Серія: геогр. - 2008. - Вип. 35. - С. 225-232.
3. Інституційні засади державного регулювання розвитку депресивних територій [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/9.htm>
4. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV Верховна Рада України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=119817&p=1243844168278103>